

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2009 metai

1

LI
LEIDYKLA

Vilnius 2010

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2009

1

Vilnius 2010

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2009

1

Vilnius 2010

UDK 947.45
Li 237

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS
Vilniaus universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKAUSKAS
Lenkijos MA istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Nordost-Institut Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2010
© Straipsnių autoriai, 2010

Antano Tylos 80-mečiui

**ANTANAS TYLA IR KITI ISTORIKAI, PUOŠIANTYS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETĄ**

Vytauto Didžiojo universitetui minint savo atkūrimo dvidešimtmetį, 2009 m. balandžio mėn. 30 d. iškilmingo Senato posėdžio metu, dalyvaujant Lietuvos Respublikos Prezidentui Valdui Adamkui, Universiteto bendruomenės nariams ir gausiems svečiams, buvo įteiktos Universiteto garbės profesoriaus ir garbės daktarų insignijos. Buvo pagerbti Lietuvai ir Universitetui didžiai nusipelnę asmenys. Taip jau nutiko, kad visi keturi pagerbtieji yra istorikai, tiesa, du iš jų daugiau dėmesio skiria veiklai kituose visuomenės gyvenimo baruose.

Garbės profesoriaus vardas Universiteto Senato sprendimu buvo suteiktas žinomam Lietuvos istorikui Antanui Tylai, šiemet mininčiam 80-ies metų sukaktį. Ta proga norėusi pristatyti jo mokslinę ir visuomeninę veiklą, ypač pastarųjų metų¹. A. Tyla išsiskiria nepaprastu pastovumu. Štai 1958 m. atėjęs dirbti į Mokslų akademijos Istorijos institutą, jame, besikeičiant santvarkoms ir Instituto statusui, dirbo iki 2008 m., 1992–1999 m. eidamas dabar jau Lietuvos istorijos instituto direktoriaus pareigas.

Bet svarbesnė kita jo pastovumo žymė – A. Tyla visada vadovavosi meile Lietuvai, sąmoningu patriotizmu ir nuo jų neatsiejamu moksliniu sąžiningumu. Jis pasirinko sovietmečiu nepatogų, net sunkų gyvenimo būdą. Nuoseklus pasirinktos pozicijos laikymasis vedė į nuolatinius konfliktus su sovietiniais ideologiniais prievaizdais. Jau pirmas didesnis A. Tylos veikalas – „1905 metų revoliucija Lietuvos kaime“ (Vilnius, 1968), laikytinas klasikiniu Lietuvos istoriografijos darbu, kuriame autorius parodė, kad Lietuvoje vyko tautinė revoliucija, sulaukė jų priekaištų. Dar priešįškiau buvo sutikta A. Tylos parengta šaltinių publikacija „Lietuvių spaudos draudimo panaikinimo byla“ (Vilnius, 1973), kurios tiražas net nebuvo viešai platinamas (ji tapo prieinama skaitytojams 2004 m., išleidus 2-ąjį leidimą). Teko rašyti ir „į stalčių“. 1971 m. parengtą studiją „Garšvių knygnešių draugija“ po poros nesėkmingų bandymų išleisti paskelbti pavyko jau tik 1991 m. nepriklausomybę atgavusioje Lietuvoje. A. Tylos darbuose, parašytuose griežtai laikantis metodinių istorijos mokslo reikalavimų ir objektyvumo, visuomet buvo randama „buržuazinio nacionalizmo“ apraiškų.

¹ „Lietuvos istorijos metraščio“ (toliau – *LIM*) puslapiuose A. Tylos sukaktis yra minėję A. Baliulis (*LIM, 1999 metai*, 2000, p. 432–435) ir A. Dubonis (*LIM, 2004 metai. 2*, 2005, p. 231–232)

Patirdamas vis didesnių trukdymų dirbti, A. Tyla pakeitė tyrinėjimų lauką, ėmėsi Lietuvos valstybės gyvavimo XVI–XVII a. tyrimų. Juos vainikavo vėlgi klasikiniu veikalu laikytina monografija „Lietuva ir Livonija XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje“ (Vilnius, 1986). Joje bene pirmą kartą Lietuvos istoriografijoje Lietuvos politinė istorija buvo ištirta labai glaudžiai siejant politinius įvykius (karus su Švedija Livonijoje) su valstybės finansų būkle ir bajoriškosios visuomenės pozicijomis dėl šių karų finansavimo. XVII a. Lietuvos valstybės išdo ir finansų istoriją A. Tyla tyrinėja ir toliau, skelbdamas straipsnius mokslo spaudoje ir rengdamas išsamią monografiją.

1989–1992 m., būdamas Instituto Archeografijos skyriaus vedėju, kartu su anksti mirusiu Egidijumi Banioniu rūpinosi Lietuvos Metrikos skelbimo organizavimu. Įstatytas į geras vėžes, Lietuvos Metrikos skelbimo darbas vainikuotas išpūdingais rezultatais. Pats A. Tyla kartu su bendradarbiais 1991–2006 m. parengė spaudai ir paskelbė pirmuosius 4 šaltinių serijos „Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai“ tomus.

Atskirai reikia paminėti A. Tylos studiją „Lietuva prie Vasario 16-osios slenkščio“ (Vilnius, 2004). Imtis šio darbo A. Tyla paskatino į viešąją erdvę praspūstančios abejonės dėl Lietuvos žmonių pasirengimo 1918 m. kurti savo nepriklausomą valstybę. Studijoje autorius paskelbė ir atidžiai išanalizavo 1917–1918 m. Lietuvos gyventojų pareiškimus dėl Lietuvos Tarybos pripažinimo bei rėmimo ir parodė, kad Lietuvos žmonės buvo subrendę ir pasirengę nepriklausomos Lietuvos valstybei kūrimui.

Pasirinkti mokslinio darbo temas A. Tylai padeda labai išlavėjusi ir stipri visuomeniškumo pajauta. Niekada nenusižengdamas mokslinio darbo taisyklėms, jis stengėsi ir stengiasi visuomenei pateikti esminių, bet dar nepakankamai pažintų lietuvių tautos ir Lietuvos valstybės istorijos atkarpų tyrimus. Kartu A. Tyla yra aktyvus Lietuvos visuomeninio gyvenimo veikėjas, dalyvaujantis Lietuvos katalikų mokslų akademijos ir Lietuvos mokslų akademijos, „Vilnijos“ draugijos veikloje, yra Pasaulio anykštėnų draugijos pirmininkas, energingai reaguojantis į jautresius visuomenės ir valstybės gyvenimo momentus.

Visuomeniškumas atvedė A. Tyla ir į Vytauto Didžiojo universitetą, kurio kūrimo darbe jis dalyvavo nuo pirmųjų dienų 1989 m. Universiteto rektoriaus Algirdo Avižienio pakviestas organizavo Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedrą, bendrą Universiteto ir Lietuvos istorijos instituto doktorantūrą. 1989–1996 m. A. Tyla buvo Universiteto Atkuriamojo Senato narys, 1994–1997 m. – Istorijos katedros vedėjas, 1995 m. jam buvo suteiktas profesoriaus vardas. Į atsikuriantį Vytauto Didžiojo universitetą A. Tyla sukvietė dirbti daug žinomų Lietuvos ir užsienio istorikų.

A. Tylos moksliniai pasiekimai ir visuomeninis veiklumas buvo įvertinti valstybine Jono Basanavičiaus premija, Lietuvos mokslų akademijos Simono Daukanto premija. 1999 m. už nuopelnus Lietuvos valstybei ir pastangas garsinant Lietuvos vardą pasaulyje A. Tyla buvo apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino

Karininko kryžiumi, o 2009 m. vasario 16 d., jau po Vytauto Didžiojo universiteto garbės profesoriaus vardo suteikimo, – Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Komandoro kryžiumi. Universiteto senato, 2008 m. gruodžio 10 d. A. Tylai suteikusias Vytauto Didžiojo universiteto garbės profesoriaus vardą, ir Lietuvos Respublikos prezidento veiksmai papildė vienas kitą.

* * *

Vytauto Didžiojo universiteto garbės daktaro vardas buvo suteiktas garsiam Lenkijos publicistui ir politiniam veikėjui Adamui Michnikui. Jis studijas pradėjo Varšuvos universiteto Istorijos fakultete. Už aktyvų dalyvavimą opozicinėje veikloje, nukreiptoje prieš komunistinį režimą Lenkijoje, buvo persekiojamas ir pašalintas iš universiteto. Vis dėlto 1975 m. jis baigė istorijos studijas Adomo Mickevičiaus universitete Poznañe, todėl irgi laikytinas istoriku.

A. Michnikas buvo labai aktyvus opozicinio judėjimo Lenkijoje narys. Nuo 1977 m. dalyvavo Darbininkų gynybos komiteto veikloje, leido pagrindinę spaudą, tapo Nepriklausomos profsąjungos *Solidarność* patarėju. Kelis kartus buvo kalintas ar internuotas. Tapo plačiai žinomas visoje Lenkijoje kaip politinio forumo, vadinamojo „Apskritojų stalo“, nuo kurio prasidėjo komunistinio režimo Lenkijoje žlugimas, narys. 1989–1991 m. buvo Lenkijos Respublikos seimo narys, išrinktas iš „Demokratinės unijos“ partinio sąrašo.

1989 m. A. Michnikas pradėjo redaguoti ką tik įsteigtą dienraštį „Gazeta Wyborcza“. Redaguoja šį dienraštį ir dabar. Dienraštį įkūrė nepriklausomi žurnalistai ir demokratinės opozicijos atstovai, jis buvo jų platforma pirmuosiuose demokratinuose rinkimuose Lenkijoje. Šiuo metu tai vienas iš įtakingiausių dienraščių Lenkijoje. A. Michnikas taip pat yra kelių knygų autorius, jo straipsniai spausdinami įtakingiausiuose pasaulio laikraščiuose.

A. Michnikas nuo pat *Sąjūdžio* gyvavimo pradžios aktyviai skatino Lietuvos ir Lenkijos opozicinių antikomunistinių jėgų bendradarbiavimą, *Solidarność* ir *Sąjūdžio* veiksmų derinimą. Dienraštyje „Gazeta Wyborcza“ Lietuvos problematika užėmė nuolatinę vietą, jo žurnalistai dažnai kalbindavo *Sąjūdžio* veikėjus, vėliau – atkurtos Lietuvos Respublikos vadovus. Per tragiškus 1991 m. sausio 13 d. įvykius A. Michnikas buvo Vilniuje, atstovavo Lenkijos Respublikos Seimo prezidiumui ir Lenkijos žiniasklaidai, sausio 14 d. kalbėjo Lietuvos Respublikos Seime, palaikydamas Lietuvos piliečių kovą su sovietų agresija. Iki šiol A. Michnikas nuolat domisi Lietuvos aktualijomis. Jis yra apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 2-ojo laipsnio ordinu bei Sausio 13 d. atminimo medaliu, taip pat Vokietijos, Prancūzijos, Vengrijos, Čekijos, Ukrainos ordinais.

Kelios aukštosios mokyklos suteikė A. Michnikui įvairius garbės vardus. Tų vardų sąrašą svariai papildė Vytauto Didžiojo universiteto garbės daktaro vardas, 2008 m. spa-

lio 15 d. Universiteto senato suteiktas už nuopelnus humanitariniams mokslams, Lenkijos *Solidarność* judėjimo kūrimą bei kilnią veiklą plėtojant Lietuvos ir Lenkijos ryšius.

Vytauto Didžiojo universiteto garbės daktaru taip pat buvo paskelbtas istorikas ir politologas Antanas Kulakauskas. Jis po istorijos studijų 1975–1994 m. dėstė Vilniaus universiteto Istorijos fakultete ir tyrinėjo XIX a. Lietuvos istoriją. Šių tyrimų rezultatai paskelbti apibendrinančiuose darbuose ir monografijose: „Carų valdžioje. XIX a. Lietuva“ (kartu su E. Aleksandravičiumi, Vilnius, 1996, vertimas į lenkų kalbą „Pod władzą carów. Litwa w XIX wieku“ (Warszawa, 2003), „Kova už valstiečių sielas. Caro valdžia, Lietuvos visuomenė ir pradinis švietimas XIX a. viduryje“ (Kaunas, 2000). Kartu su Egidijumi Aleksandravičiumi, Rimantu Mikniu, Egidijumi Motieka bei jų veiklą palaikiusiu Antanu Tyla buvo vienas iš jaunųjų istorikų sambūrio, nuo 1990 m. leidusio ne tik istorijos mokslui, bet ir Lietuvos visuomenei ypač svarbų tęstinį leidinį „Lietuvių Atgimimo istorijos studijos“.

1997–2000 m. A. Kulakauskas buvo Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos katedros vedėjas, 2000–2005 m. – šio Universiteto Politikos ir diplomatijos instituto direktorius, daug dirbo organizuodamas šį institutą. Nuo 2005 m. dirba Mykolo Römerio universiteto Politikos mokslų katedros vedėju. Nuo 2005 m. A. Kulakauskas labai aktyviai reiškiasi kaip publicistas, politikos komentatorius ir apžvalgininkas.

A. Kulakausko visuomeninė veikla yra tokia plati, kad čia paminėtinos tik svarbiausios sritys: 1992–1999 m. buvo Lietuvos švietimo tarybos narys, nuo 2006 m. yra Lietuvos mokslininkų sąjungos narys, nuo 2007 m. ir Lietuvos aukštojo mokslo tarybos pirmininkas. 2009 m. vasario 25 d. Vytauto Didžiojo universiteto senatas garbės daktaro vardą suteikė už jo nuopelnus politikos mokslams bei pasiekimus kuriant ir stiprinant Vytauto Didžiojo universiteto politikos mokslų ir diplomatijos fakultetą.

Lietuvos mokslo visuomenei gal kiek mažiau žinomas trečias naujasis Vytauto Didžiojo universiteto garbės daktaras Waldemaras Rezmeris. Tai Lenkijos istorikas, kuris specializuojasi karybos istorijos srityje. Baigęs istorijos studijas Mikalojaus Koperniko universitete Torūnėje, nuo 1981 m. dirba tame pačiame universitete. 2002–2008 m. W. Rezmeris buvo Istorijos mokslų fakulteto dekanas, šiuo metu yra šio fakulteto Karo istorijos katedros vedėjas. W. Rezmeris, parengęs keliolika istorijos mokslo daktarų, iš kurių ne vienas tapo ir habilituotu daktaru, M. Koperniko universitete subūrė žinomiausią Lenkijoje karo istorijos mokyklą. Jis ir jo mokykla Torūnėje pasižymėjo argumentuotai atrėmusi kai kurių Rusijos istorikų mestą kaltinimą, neva Katynės žudynės buvo tik atsakas į lenkų elgesį su sovietų belaisviais po Vyslos „stebuklo“ 1920 m.

Paties W. Rezmerio mokslinių darbų sąrašas siekia apie 150 pozicijų. Jame nuo 1995 m. nuosekliai pasirodo Lietuvos karybos istorijai skirti tyrinėjimai, dvi monografijos (*Litewskie lotnictwo wojskowe 1919–1940*, Toruń, 1999; *Kawaleria litewska 1918–1921*, *Kawaleria przeciwników i sojuszników Wojska Polskiego w latach 1918–1921*, Toruń, 2003, s. 103–174) ir 25 straipsniai, dalis kurių buvo paskelbta Lietuvos mokslo

spaudoje. W. Rezmeris ir jo mokiniai, tyrimų objektu pasirinkę Lietuvos karybos istoriją, atliko didelį mokslinį ir edukacinį darbą, Lenkijos visuomenei paneigdami buvusią gają nuostatą apie 1918–1940 m. Lietuvos Respublikos atsilikimą karybos srityje.

Nuo 1992 m. W. Rezmeris nuolat lankosi Lietuvoje. Per tą laiką buvo užmegzti glaudūs ryšiai su Lietuvos mokslininkais, padėti M. Koperniko universiteto bendradarbiavimo su daugeliu Lietuvos mokslo ir kultūros institucijų pamatai. 2001 m. buvo sudaryta Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto ir M. Koperniko universiteto Istorijos fakulteto bendradarbiavimo sutartis. Pradėta organizuoti bendras mokslines konferencijas, pasikeitimą studentų mokslinėmis-pažintinėmis ekskursijomis. Šis bendradarbiavimas išaugo į 2006 m. sudarytą abiejų universitetų partnerystės sutartį. W. Rezmeris yra ženkliai prisidėjęs ir prie tarpvalstybinio Lietuvos ir Lenkijos bendradarbiavimo vystymo. Jo ir jo kolegų pastangomis Torūnėje susidarė Lietuvos mokslo ir kultūros pažinimo židinys, kuris peraugo į Lietuvių namus Torūnėje.

2008 m. gruodžio 10 d. Vytauto Didžiojo universiteto senatas suteikė W. Rezmeriui garbės daktaro vardą už vaisingą mokslinį darbą tyrinėjant Lietuvos karybos istoriją, aktyvią visuomeninę veiklą Lietuvos ir Lenkijos bei Vytauto Didžiojo ir M. Koperniko universitetų bendradarbiavimo baruose.

Garbės profesoriaus ir garbės daktarų vardų suteikimas buvo skambus Vytauto Didžiojo universiteto atkūrimo 20-mečio minėjimo sąskambis, parodęs didelį istorikų indėlį į Universiteto veiklą.

Zigmantas K i a u p a